

Lektio

Timo Haapasalo^a

Kestävyyden käytännöt uhanalaisten lohikalajien virkistyskalastuksessa

Väitöstilaisuuden Lectio Praecursoria Itä-Suomen yliopisto, Joensuu 13.9.2024

Luonnonvarojen kestävä hyödyntämisen haasteisiin vastaaminen lienee nykyisin ajankohtaisempaa kuin koskaan aiemmin. Uutisvirtamme on kyllästetty otsikoilla, jotka kertovat hupenevista resursseista niin Suomessa kuin ulkomailla. On kyse sitten metsistä, puhtaasta juomavedestä tai kalakannoista, puhe kestävä hyödyntämisen periaatteista, mutta myös tähän liittyvän päätöksenteon epävarmuuksista läpäisee yhteiskunnallisen keskustelun. Esimerkiksi kesällä 2024 Ylen otsikoihin nousi sekä Atlantin että Itämeren kudulle nousevien lohien vähyys. Kalastuksen harrastajia ja euroja olisi ollut tarjolla, mutta pyydettyjä kaloja ei. Tämän seurauksena Norjassa suljettiin kymmeniä lohijokia kalastukselta, minkä lisäksi sulkua toteutettiin myös Ruotsissa. Kuten olemme kuulleet, myös Suomen kuuluisimmalla lohijoella, Tenolla, alkuperäisten lohikantojen kohtalo on yhä avoimena.

Kiintoisaa kyllä, samaan aikaan monien luonnonvarojen vähenemisen kanssa näemme myös sen, kuinka erilaisten luontoharrasteiden – kuten kalastuksen – suosio on pysynyt ennallaan, tai jopa kasvanut. Esimerkiksi koronapandemian aikaan ja välittömästi sen jälkeen suomalaiset suuntasivat sankoin joukoin luontoon, niin metsiin kuin vesille. Onkin selvää, että haluamme viettää aikaamme luonnossa sen antimista nauttien, mutta rohkenen väittää, että emme kuitenkaan aina tiedä, kuinka tämä olisi mielekkäintä – tai kestäväntä – tehdä. Tämä on aihealue, johon väitöskirjani pureutuu, ja jonka sisällöistä käymme väitöstilaisuudessa kriittistäkin keskustelua.

Ympäristöpolitiikan väitöskirjassani, *Kestävyyden käytännöt uhanalaisten lohikalajien virkistyskalastuksessa*, keskityn Suomen sisävesien lohikalakantoihin niiden ekologisesti kestävä hyödyntämisen näkökulmasta. Tutkimukseni keskittyy erityisesti vaeltavien taimenkantojen asemaan, jota olen tarkastellut niin asiakirja- ja lainsäädäntöaineistojen kuin maantieteellisesti eri alueilla tehtyjen kalastajakyselyiden tulosten kautta. Työssäni kysyn, kuinka virkistyskalastusta voidaan yhteensovittaa uhanalaisten lohikalakantojen suojelun kanssa nykyistä tehokkaammin. Tätä samanaikaisen hyödyntämisen ja suojelun välistä problematiikkaa käsittelem lyhyesti tässä lektiössä.

^a Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, timo.haapasalo@uef.fi

Sisävesien vaeltavaa järvitaimenta voidaan perustellusti pitää hyvin ristiriitaisena lajina. Taimen on reittivesien ikoninen laji, jonka pyytäminen vapavälinein on ollut jo muinoin mahdollisesti hyvinkin haastavaa, joskin myös palkitsevaa. Taimen on yhä kalastuksen harrastajien halutuimpia saaliskaloja, jonka merkitys korostuu erityisesti virtavesillä kalastettaessa. Suosiostaan huolimatta – tai kenties siitä johtuen – taimenkannat ovat kuitenkin olleet häviävänä osapuolena ihmistoiminnan pyörteissä. Virtavesien laajamittainen patoaminen ja uittoperkaukset yhdessä metsien ja soiden vuosikymmeniä jatkuneiden ojitusten kanssa ovat tuhonneet huomattavat määrät lohikalaille tärkeitä elin- ja lisääntymisympäristöjä. Samaan aikaan järvialtailla harrastettu vapaa-ajan kalastus, josta tutkitusti vahingollisinta on ollut verkkokalastus, on kohdentunut vuosikymmenten ajan liian pieniin taimeniin. Keskenkasvuina pyydetty kalat eivät ole saaneet mahdollisuutta palata järvisyönnökseltä kutuvaellukselle omaan synnyinjokeensa tai -puroonsa.

Vastaavasti jokialueiden erityislupakohteissa harjoitettu kalastus on ollut saaliin osalta usein kalastajakohtaisesti kiintiöityä, minkä lisäksi ainakin osassa kohteita pyyntiä on harjoitettu tutkimustietoon nähden mielekkäiden alamittojen nojalla. Rohkenen kuitenkin argumentoida, että edes monien erityislupakohteiden säätelyssä ja kalastajien ohjauksessa ei ole kovin pitkäjänteisesti huomioitu kalastusvälineiden ja -olosuhteiden aiheuttamia vaurioita ja lisärasitusta, sekä erilaisten kalankäsittelytapojen aikaansaamaa kuormitusta, jotka yhdessä vaikuttavat kalojen kuolleisuuteen. Niin kauan kuin kalastaja ei voi itse ennalta määrätä sitä, tarttuuko vieheeseen tai perhoon ravinnoksi kelpaava saaliskala tai täysin rauhoitettu yksilö, vapautettavien kalojen hyvinvointiin ja kuolleisuuteen vaikuttavia kysymyksiä ei voida väheksyä – päinvastoin. Tässä asiassa on kuitenkin nähtävissä muutos parempaan, kun esimerkiksi pyyntiveden lämpötilan seuranta vaikuttaa yleistyvän. Kalastajia ohjataan joissain kohteissa siihen, kuinka vapautettavia kaloja tulisi käsitellä märin käsin, ylimääräistä vedestä ilmaan nostamista välttämällä. Lisäksi osassa kohteita on kielletty muun muassa väkäsellisten koukkujen käyttäminen. Tämä on myönteistä, joskin valitettavan hidasta kehitystä.

Elinympäristöjen menettämisestä ja puutteellisesta säädelystä kalastuksesta seurannutta luontaisen lisääntymisen vähäisyyttä on kompensoitu ensisijaisesti istuttamalla laitosviljeltyjä kaloja. Istutukset ovat paikoin toimineet, erityisesti aiempina vuosikymmeninä, kun istutuksissa käytetyt kalakannat eivät olleet yhtä pahoin laitostuneita ja geneettisesti rappeutuneita kuin nykyisin. Ei ole kuitenkaan perusteetonta todeta, etteikö paikallisista hyödyistä riippumatta istutuksilla ole aiheutettu myös populaatiogeneettistä vahinkoa, kun eri alkuperää olevia kaloja on sekoitettu keskenään. Näin on myös hämärretty käsitystä luontaisen lisääntymisen tosiasiallisesta laajuudesta. Lopputuloksena on ollut katastrofin siemenen sisältävä illuusio, jossa harvalukuista kalaa on uskottu voitavan pyytää liki estoitta ja minimisäätelyn nojalla ilman, että lajin säilyminen tosiasiallisesti vaarantuisi. Asiyhteys huomioiden onkin ironista puhua onnistumisesta, mutta tosiasia on itsessään riidaton: olemme onnistuneet hävittämään tuhansia vuosia vesissämme eläneitä, geneettisesti omaleimaisia kalakantoja yhden vuosisadan kuluessa. Tässä asiassa olemme olleet kiistattoman tehokkaita.

Polttava kysymys onkin siinä, nyt kun ongelmakokonaisuus on tunnistettu, kuinka voimme edetä kohti nykyistä kestävämpää kalavarojen hallintaa? Tämä on kysymys, johon väitöstutkimukseni antaa vastauksia. Tutkiessani kalastuslain tavoitteenasettelua sen sisältämien diskurssien osalta oli ilmeistä, että tapa, jolla laki merkityksellistää kalakantoja sekä suhtautuu kalastuksen säätelyyn, on muuttunut (Haapasalo 2020). Edellinen kalastuslaki perustui lopulta varsin ihmiskeskeiseen käsitykseen, jossa keskeistä oli kalakantojen maksimaalinen tuotto ja niiden tehokas hyödyntäminen. Toki on syytä muistaa, että laki on pääsääntöisesti oman yhteiskunnallisen aikansa kuva, tuoden esiin niitä arvoja ja käsityksiä, jotka kulloinkin ovat yhteiskunnassa vallalla.

Nykyinen kalastuslaki sen sijaan asemoi kalakannat ja siten myös kalastuksen ekosysteemiseen väitekehukseen, jonka keskiöön nousevat luontaisen elinkierron turvaaminen,

parhaan käytettävissä olevan tiedon käyttö, sekä kestävä – ei suinkaan maksimaalinen – hyödyntäminen. Kalastuslain valmisteluaineistoissa todettiin myös selvästi, kuinka kalakan-
tojen hoitoperiaatteiden tulisi vastaisuudessa perustua aiempaa vahvemmin kalastuksen
säätelyyn, ei yksinomaan kalojen istuttamiseen. Toteutuessaan nämä kirjaukset muuttaisi-
vatkin kalakantojen hoitoa konkreettisesti. Kuten totesin myöhemmässä tutkimuksessani,
istutusten väistyessä tehokkaamman säätelyn tieltä kalakannat muuttuvat entistä luontai-
semmiksi ja aidommiksi (Haapasalo 2023). Ihmisen osuuden vähentyessä kalojen elinkier-
rossa – erityisesti sen alussa – kalakantojen luontaisuus kiistatta syvenee.

Lieksanjoen Ruunaan koskireitillä (Haapasalo 2021), sekä Kuusamossa sijaitsevilla
Oulanka-, Kitka- ja Kuusinkijoella toteuttamieni tapaustutkimusten (Haapasalo 2024)
tulokset kertoivat niin paikallisen säätelyn toimivuudesta kuin erilaisista tavoista, joilla
kalastuksen harrastajat suhtautuvat kalakantoihin ja paikalliseen kalastuksen säätelyyn.
Tutkimustulokseni vahvistivat jo aiemmin Suomessa tehtyä havaintoa: kalastuksen harras-
tajista löytyy valmiutta nykytasoa tiukempaan kalastuksen säätelyyn, joka huomioi moni-
puolisemmin tutkimusperustaisia suosituksia sekä saaliskalojen hyvinvointikysymyksiä.
Käytännön tasolla kyse on esimerkiksi siirtymisestä kaloille entistä vähemmän vaurioita
aiheuttaviin kalastusvälineisiin ja -menetelmiin sekä pyyntiolosuhteisiin, jolloin kylmiin
vesiin tottuneita lohikaloja ei pyydetä korkeaksi kohonneen veden lämpötilan aikaan.
Samoin kalastajakohtaisia saaliskiintiöitä, riittävän suuria alamittoja sekä mahdollisuutta
ylämittojen asettamiseen pidettiin arvokkaina tekijöinä erityisesti uhanalaisten kalojen
kohdalla. Pragmaattiset, kalojen tilannetta tosiasiallisesti parantavat ratkaisut ovatkin usein
yksinkertaisia ja kustannustehokkaita, mutta niiden jalkauttaminen kalastusoikeuksien
omistajien keskuuteen vaikuttaa olevan yllättävän haastavaa.

Keskeiseksi solmukohdaksi vaikuttaa muodostuvan toistaiseksi ratkaisematon prob-
lematiikka, jossa samanaikaisesti punnitaan kalastusoikeuksien omistajien oikeutta
kalastuksen järjestämiseen suhteessa häviämiskaarassa olevien lohikalapopulaatioiden elin-
ja selviytymisoikeuksiin. Tässä kalastusoikeuksien omistajien, kalastajien, viranomaisten
ja kalakantojen välisessä ongelmakehässä käydään kamppailua niin vastuun jakautumi-
sesta kuin keskeisten käsitteiden määrittelystä sekä siitä, mitä käsitteiden soveltaminen
käytännössä tarkoittaa. Yksin puhe kalakantojen uhanalaisuudesta on epämääräistä. Vaikka
ymmärrämme mitä uhanalaisuus käytännössä tarkoittaa, emme kuitenkaan ole selvillä
siitä, mihin toimenpiteisiin sen tulisi käytännössä johtaa. Voidaankin todeta, että yhteis-
kunnallinen matka, jonka erilaiset strategiat ja ohjelmat kulkevat uhanalaisten kalakantojen
hoidosta valtakunnallisesti vastaavan Maa- ja metsätalousministeriön, viranomaisten, kala-
talousalueiden, osakaskuntien sekä yksittäisten kalastuksen harrastajien välillä vaikuttaa
ajoittain suhteettoman pitkältä.

Olemme kyllästäneet yhteiskunnallisen päätöksenteon ylevillä tavoitteilla päätösten
näyttöperustaisuudesta ja luotettavaan tietoon pohjautumisesta. Rohkenen kuitenkin esittää
ääneen kysymyksen siitä, olemmeko jo tulleet osin sokeiksi sille, mitä nämä periaatteet
käytännössä tarkoittavat? Kenties haastamme vallitsevaa asetelmaa liian vähän, emmekä
horjuta vakiintuneita toimintamalleja riittävästi esimerkiksi päätösten takana sijaitsevan
tietoperustan osalta. Työssäni argumentoin sen puolesta, että kestävyuden käytäntöihin
pääseminen edellyttää järjestelmätason reagointia olemassa oleviin ja hyvin tunnistettuihin
ongelmiin, jotta tietoperustaisten ja kestävien ratkaisujen tekeminen ei jää vain yksittäisten
kalastajien tai kalastuskohteiden vastuulle. Hyödyntämällä päätöksenteon eri portaissa
tutkittua tietoa, josta vallitsee hyvä konsensus, pystymme kuromaamme kalastuksen säätelyn
kestävyyshajetta umpeen sekä vastaamaan tehokkaasti käsillä oleviin, varsin akuutteihin
kestävyyshaasteisiin. Tähän pääseminen edellyttää kuitenkin keskeisten toimijoiden ja
toimintojen kriittistä läpivalaisua, mutta myös rakentavaa yhteiskunnallista keskustelua siitä,
mihin tosiasiaa pyrimme erilaisilla säätelyratkaisuilla. Vähäinen kysymys ei ole sekään,
ketkä tosiasiallisesti ovat kalakantojen nykyisessä hallintamallissa voittajia ja häviäjiä.

Lopuksi, mikäli suomalaisen luonnonvarahallinnan yleisesti jaettuna tavoitteena 2020-luvulla on lajien uhanalaisuuden vähentäminen ja elinvoimaisuuden kohentaminen, edellyttää se määrätietoisia ja oikein kohdennettuja toimia. Lohikalakantojen kohdalla tämä tarkoittaa luontaisen lisääntymisen vahvistamista kalastuksen säätelyn ja elinympäristöjen kunnostamisen keinoin. Muussa tapauksessa etenemme kohti lohdutonta kehityskulkua. Nykyinen tilanne ei jätä tilaa keinotekoisille illuusioille, perusteettomalle idealismille, tai todennettujen ongelmien ylenkatsomiselle. Onneksemme tilanne ei ole kuitenkaan toivoton, sillä ainakin osa mahdollisen ratkaisun avaimista on ulottuvissamme.

Lähteet

- Haapasalo, T. (2024) Kestävyysvajeesta tietoperustaisuuteen: kalastuksen säätely kestävyysmurroksen instrumenttina. *Alue ja Ympäristö* 53(1) 70–91. <https://doi.org/10.30663/ay.130471>
- Haapasalo, T. (2023) Aitoutta koukuttamassa: Taimenkantojen alkuperän merkityksestä virkistyskalastajien kalastuskokemuksille. *TRACE ∴ Journal for Human-Animal Studies* 9 148–173. <https://doi.org/10.23984/fjhas.119606>
- Haapasalo, T. (2021) Kestävyttä kohden? Kalastuksen säätelyn tietoperustaisuus ja hyväksyttävyyt Lieksanjoen Ruunaan koskilla. *Maaseutututkimus* 29(2) 32–62. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.109150>
- Haapasalo, T. (2020) Antroposentrismistä ekosysteemiseen ajatteluun? Diskurssianalyttinen tutkimus kalastuslainsäädännön tavoitteiden muutoksesta. *Alue ja Ympäristö* 49(1) 87–104. <https://doi.org/10.30663/ay.82460>

Väitöskirjan tiedot

- Haapasalo, T. (2024) *Kestävyyden käytännöt uhanalaisten lohikalajien virkistyskalastuksessa (Practices of sustainability in recreational fishing for endangered salmonids)*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 332. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-5268-4>